

ПОБАЖАЛЬНІ ТА ВЕЛИЧАЛЬНІ МОТИВИ КАЛЕНДАРНИХ ПІСЕНЬ

Значну частину обхідних пісень становлять побажальні мотиви. Вони містять побажання добра, спосіб та час його виголошення. Побажання, як зазначив М. Сумцов, народжені "...у хвилини світлого настрою [...], в моменти піднесеного психологічного настрою"¹. Побажання регламентує взаємини людей, контакти з надприродними силами, які здатні забезпечити благополуччя. Тому частину мотивів і складає безпосереднє звернення до природи та надприродних сил, зафіксоване в деяких жанрах обхідної поезії. Так, скажімо, у царинних піснях, простежується апелювання до хмар, які могли дати селянинові, на його думку, дощ, необхідний для вегетації рослин:

Спусти, Божейку, чорну хмаройку,
 Чорну хмаройку, дрібного дожджу,
 Чей бы ся пріяло зелене вино².

Дощ потрібен, щоб "квітли всі Божі віны", "наші царини", "горы, долины". Якщо ж хмари, вітер, дощ ставали шкідливими для молодих посівів, то звернення було іншого, охоронного, благального характеру – у формі молитви до Бога:

Мольме ся Богу і вся посполу,
 Жеби нас тучі не заходили,
 Злыі вітрове не пановали.
 Оборонь, Боже, горы, долины,
 Горы, долины, наші царини³.

Дослідники зазначають, що вітер у народних віруваннях мав демонологічні особливості⁴. Взагалі вважалося, що він живе в недосяжних, таємничих, далеких місцях, тому господарі остерігалися вітру на полях. З іншого боку, помітний суто практичний, негативний вплив вітру на господарську діяльність рільників, оскільки він міг знищити молоді посіви на полях.

У формі побажання благополуччя беруть участь дві сторони, що спричинює діалогічну форму висловлювання, суть якої зводиться до ритуального дарообміну між виконавцями, котрі бажають, та адресатом, що має віддячити. Відвідання домівок із визначеною метою – основний обрядовий контекст побажання. Зазначені мотиви характерні для обхідних пісень, які й пояснюються загальною семантикою побажання благополуччя, цілим набором певних благ: приплоду худоби та домашньої птиці, урожаю в полі, здоров'я, довгого віку, багатства, заміжжя дівчатам та одруження хлопцям і т. ін. Проте центральне місце займає побажання приплоду худоби, багатого врожаю та здоров'я всій родині.

Перша група обхідних пісень з побажаннями приплоду худоби представлена описом радісної події в господарстві. Вона зображується в пісні як уже здійснений факт. У словесних формулах головну композиційну особливість становить перерахування всіх видів тварин, які тримали у господарстві. Такі традиційні кліше поширені в гуцульських різдвяно-новорічних привітаннях:

Ой встань, газдо, підоймися,
 До стаєнки подивися!
 Кобили ти ся вжеребилися:
 Самі коники злотокопиті.
 Ой встань, газдо, підоймися,
 До обори подивися!
 Корови ти ся положилися:
 Самі бичечки-злоторіжечки⁵.

У масиві календарно-обрядової поезії виявлено й іншу форму побажання, яка відрізняється

від попередньої тим, що воно висловлене в іншій, спонукальній формі – “нехай буде так”. У попередньому випадку благополуччя в господарстві зображалося як уже здійснене, а в кустовій пісні звучить сподівання на хороший урожай:

Пресвята Тройця-Богородиця,
 Посію жито, да нехай зародиться;
 Посію жито і ярую пшениченьку,
 Зароди, Боже, всякую пашниченькуб.

Багатство в господарстві змальовується і за допомогою двочленної порівняльної конструкції, “скільки-стільки”, які утворюють кількісну паралель. Сенс цієї конструкції полягає в тому, що перша частина (“скільки”) називає предмети, кількісно неокреслені, проте (“стільки”), переважно родинного або господарського змісту, прирівнюється до неї. Власне така конструкція дає змогу створювати картини незчисленного багатства й прибутку в господарстві, як це видно з гуцульської колядки:

Кілько тут кришечок,
 Тільки в загороді коровочок,
 А в кошарі овечок,
 А в кіннику коней⁷.

Аналогічну побудову маємо і в обжинковій пісні, вміщеній у збірнику П. Чубинського:

Скільки на небі зірочок,
 Тільки на полі копочок;
 Зороньки небо світили,
 Копоньки поле укрили⁸.

У колядках та щедрівках виступають ще й благальні мотиви, пов’язані з бджільництвом. У них висловлюється Боже благословення на добрі приплоди роїв та прекрасні медозбори:

Пошли ж їм, Боже, рої частії,
 Рої частії й меди густії⁹.

Майже всі календарно-обрядові твори пронизує мотив вирощування багатого врожаю. Словесні формули на добрий урожай знаходимо і в риндзівках. Характерною особливістю їх є те, що вони комбінуються на образному зіставленні (паралелізмі) з людським життям, насамперед з побажанням одруження дівчатам:

Дай же ти, Боже,
 У городі тики.
 У городі тики,
 Тих м’ясиць музики¹⁰.

Дослідники підкреслюють, що спільну увагу до теми календарного циклу, пов’язаної з майбутнім одруженням, треба віднести до аграрної тематики, бо відомо, що для давнього рільника шлюб магічно впливав на родючість землі. До того ж, господарське і сімейне благополуччя у народній свідомості завжди були нерозривні¹¹.

Слід наголосити, що в обхідних піснях і зимового, і весняного циклів найбільше закликають на добрий урожай. Така словесна конструкція характерна для господарських колядок і щедрівок, риндзівок, волочільних та обжинкових пісень. У цих формулах звертає на себе увагу специфічний імперативний заклик-прохання зі зверненням до вищої сили. Тут розвиток тексту починається зі звернення “Дай, Боже”. Сфера поширення таких формул-закликів – різдвяно-новорічна та весняно-літня поезія.

У щедрівці, яку “виконували малі посівальники на Сумщині”:

Уроди, Боже, жито-пшеницю

І всяку пашницю.

У полі зерно, а в домі добро,

На току ворошок,

А в печі пирожок¹².

Або в щедрівці у запису Ф. Колесси з українсько-білоруського пограниччя:

Зароді, Боже, ой жито гоже,

Із колосочка то жита бочка¹³.

У царинних піснях:

Зародь, Божейку, насіння троє.

Насіння троє, не єднакоє¹⁴.

У кустових піснях:

Зародь, Боже, всякую пашниченьку¹⁵.

Представлені мотиви містять побажання добра та ритуал його виголошення. При обходах дворів виконавці обряду часто випрошували достатку не для себе, а для тих, до кого прийшли, всякого добра, здоров'я, успіхів у господарстві:

Дай же ти, Боже, на двір щастічко,

Дай же ти, Боже, в городі зело,

В городі зело, в дому весело.

На двір щастічко на худобочку,

На худобочку на роговую,

На роговую і на всякую.

Дай же ти, Боже, два стоги гречки,

Два стоги гречки на пирожечки,

А третій вівса, бо коліда вся¹⁶.

(Коломийський повіт).

Часто перед побажаннями вживається фраза “Дай, Боже”, “Зароди, Боже”, а закінчення набуває форми молитви, що й служить висновком пісень:

Ой дай вам, Боже, шо в поли врожай,

У току буйно, в пасіці рійно,

В пасіці рійно, а в дому скрійно.

По двору щастя – на худобочку,

А в дім здоров'я – на челядочку¹⁷.

(Косівщина).

У структурі аналізованих творів привертають увагу формули-погрози. Так, скажімо, коли господар не виносив “коляди”, то йому відспівували:

Вдарила тучі а з Залучі,

Вибила сади та й виногради.

Ні цибулечки, ні петрушечки,

Нічим закрити панові юшечки¹⁸.

Часто зустрічаються погрози забрати в господаря худобу із двору, якщо “гості” не

одержували ритуального калача:

...Візьму вола за рога,
А кобилку за чупринку
Та й поведу на могилку,
А з могилки – на тічок¹⁹...

Уважне прочитання текстів показує, що через відмову в ритуальній винагороді учасники обходу намагалися забрати не лише худобу, а й дівчину. Взагалі, як зазначає Л. Виноградова, погроза забрати із собою панну в колядкових фінальних формулах відома багатьом європейським народам²⁰ і розглядається як еротичний момент чи натяк на весілля. До речі, один із ранніх записів українського варіанту такої формули належить З. Долензі-Ходаковському:

...Як не даси тої золотої,
Украдемо у вас красну панну,
Занесемо її далеченько –
Що батенько конем не доїде,
Що матінка пішки не дійде,
А братінко з лучка не дострілит.
А сестронька перстенцем не докотит²¹...

Аналогічний елемент простежується у весільній пісні в запису О. Кольберга про видання дівчини заміж у далекий чужий край:

...Дала мене мати, дала,
За ліси темнейкії,
За ліси темнейкії,
За поля широкії,
За поля широкії,
За води глибокії²²...

Обхідні пісні добре показують, що селянин уважав цінним у своєму житті: у господарстві, побуті, сім'ї. Досліджуваний матеріал дає підстави говорити про різні об'єкти, тобто адресати, у заклиналих мотивах – природу, тварину, людину. Та найчастіше у художню тканину обхідних календарно-обрядових пісень вплітаються мотиви, звернені до людини. Це вповні реальні особи, учасники обряду. Тому у фольклорних текстах із заклиально-побажальними формулами виявляється саме те, що співвідноситься із конкретним, реальним часом, те, що має відбуватися згідно з обрядом, – це наділення господарів багатством, щедрим урожаєм, благополуччям. Власне такі пісні корелюють із конкретним, реальним часом. Скажімо, у колядці господар приїжджає додому з міста і привозить багаті гостинці, кожному дістається те, чого найбільше чекав. Це створює картину заможної родини, із хорошим добробутом, розміри якого поетично гіперболізовані. Реальні повсякденні потреби і турботи людського життя визначили їхній ідейно-тематичний зміст і характер поетичних образів. “Багатство врожаю, худоби, родинне щастя – все це постійно фігурує в пісні, становлячи її глибинні, внутрішні зв'язки з реальною дійсністю, її своєрідний внутрішній реалізм. Саме реальність інтересів землероба, пряме чи інакомовне вираження яких лежить в основі кожної календарної пісні і робить її внутрішньо реалістичною”²³. Окрім опосередковано виражених побажань, оспівування багатства сприймається як факт уже здійснений, проте часто в обхідних піснях безпосередньо висловлюються доброзичливі побажання, які мають здійснитися в недалекому майбутньому. Чи не тому виголошуються обрядовим гуртом такі слова: “Помаг, Біг, тому, що є в сім дому”, “Дай вам, Боже”. Отже, побажально-заклинальна функція розглянутих мотивів відлита у своєрідну художню форму. Призначення побажальних пісень є основою формування їх поетичного змісту та художньої форми. Вони ставили за мету випрохати, замовити майбутній урожай, здоров'я людини, тварини, сімейне благополуччя. Тут доволі часто зустрічаємо вживання присудків, які стоять в імперативі

(“Спусти, Божейку”, “Оборнь, Боже” та ін.). Саме у такий спосіб повідомляється, що має відбуватися у майбутньому, змінюючи при цьому адресата пісні.

За функціональним призначенням, поетичним змістом та художніми особливостями в календарному обрядовому фольклорі одними з найяскравіших є величальні мотиви. Вони генетично пов'язані із побажальними мотивами, доповнюють одні одних, створюючи художньо цілісну вимальовану картину краси й достатку, бо ж у самому змалюванні небувалою багатства відчувається доброзичливість. Прославляння знаходить своє вираження в різних формах ідеалізації, яка має принциповий характер. У всіх досліджуваних жанрах широко представлені формули величання, основне призначення яких – назвати й возвеличити господаря, його родину, ниву, господарство і т. д. Первісно, вважав М. Грушевський, це благання на багатство й щастя було колективною творчістю поколінь за участю професіоналів. Оспівування господаря та його господарства, господині та її вправності, доброго пожитку і любові, побажання щастя й успіху їхнім синам і донькам – все це “притягнуло” масу мотивів із сільськогосподарської сфери, весільного репертуару, з дружинної творчості²⁴. Побажання й благословення ґрунтуються на прадавній вірі в чарівну силу слова. І хоча з часом магічне значення поетичного слова втратилось, все-таки воно набуло відтінку звичайної доброзичливості і перейшло зі сфери господарської до культурної²⁵.

Величальні мотиви за своєю формою є описовими, за допомогою яких створюються ідеалізовані образи. Залежно від мети обхідних пісень персонажі наділяються такими рисами, які хотілося бачити співцям-виконавцям. Необхідно вказати, що завдяки цим мотивам передається певна видовищність, драматичність зображуваного. Тобто, виконання пісень пов'язується з обрядовою ситуацією, певним дійством. Скажімо, після кожного доброзичливого величання господареві необхідно було віддячити гуртові за ритуальний спів.

Головним об'єктом величання виступає людина. Найбільше звертаються до господаря – “газди багатого”, “доброго пана”. У піснях прославляється його багатство, вихваляється мудрість, працьовитість, щедрість. Господар змальовується здебільшого у колі своєї родини:

Там господар, як виноград,

Там господиня, як калина,

Його сини, як соколи,

Її дочки, як панночки²⁶.

Як бачимо, за допомогою яскравих порівнянь господаря з виноградом, господині з калиною, синів з соколами, дочок з панночками створюється образ ідеальної української родини, про яку люди мріяли, до якої прагнули хоч би у помислах.

Пощанування у фольклорі взагалі часто полягає в тому, що кожна возвеличувана особа зачислюється до найвищих станів²⁷. Так, у кустовій пісні господар з господинею виступають в образі короля й королівни:

Ой вийди, вийди, да, королю, з покою,

Ой виведе, виведе королівну з собою²⁸.

Селянську психологію сприймання величальної поезії, її суспільного значення розкрив М. Сумцов. Учений вважав, що пісня, зокрема колядка, зачаровує уяву рисами й образами неземного щастя, наповнює бідне життя фантастичним статком, веде людину в палати багача, де всюди блищить золото і срібло, підіймає слухача в осяйні надзоряні простори²⁹.

Господар, як правило, щедрий та привітний до своїх гостей, оскільки гість за народними уявленнями, сприймається як “носій долі, особа, яка може вплинути на всі сфери людського життя”³⁰. Тому не випадково гостями господаря, його добрими товаришами виступають “ясне сонечко”, “місяченько”, “дрібен дощик”. Саме від них залежала багато в чому продуктивність хліборобської праці.

Досить поширеним в обхідній календарно-обрядовій поезії спостерігаються любовні величальні мотиви, пов'язані з коханням, залицянням, сватанням та шлюбом. Вони наявні в основному в колядках та щедрівках, призначених хлопцям і дівчатам, у яких вихваляються їхня

врода, працьовитість, розум і весела вдача, звучать побажання щасливого вибору пари. Так, парубок в українських величальних піснях – “гордий”, “гречний”, “красний”, “ладний”, “пишний молодець”. Йому як господареві бажають доброго врожаю, а неодруженому заповідають “дівчатко гоже, чорнобривое, бесідливе”³¹. Часто він змальовується воїном, мужнім лицарем, який “коником грає, мечем звиває”.

Образ дівчини наділений беззаперечними позитивними рисами, змальовується з надзвичайною теплотою і ніжністю. Це – “красна”, “гречна панна”, “пишна дівочка”. Зовнішній вигляд її бездоганний. Одягнена у вишукане вбрання, дорогі прикраси:

Срібні підківки землю копають,
Шовкова шуба слід замітає,
Шовковий пояс криж, боки ломить,
Срібні перстенці пальці ламають,
Рутяний (золотий) вінок головку клонить³².

Підкресленням краси дівчини є величальний мотив – дівчина збирає золоту ряску (росу, кору), з якої майстер повинен зробити їй прикраси. Власне це підтверджує неймовірну красу героїні. Золотою знахідкою можуть бути “ряска” на дереві або (кора), “золота роса”, “квітка золота, рясна”, “золоте листя” або просто “золоте дерево”.

Слід наголосити, що у величальних піснях, які присвячені парубкові та дівчині, часто шлюбні мотиви переплітаються із землеробськими. Звичайно, це не випадковість, бо возвеличення шлюбу відбувалося не лише з метою побажання сімейного благополуччя, а й вважалося, про що вже раніше згадувалося, необхідним у сприянні родючості землі.

У величальному плані утверджується важливість для родини й громади усіх видів роботи та господарських занять. Мабуть, тому в народних піснях не раз залучаються до простої хліборобської праці найвищі божества. Особливо виразно простежується це в колядках та царинних піснях: за плужком, що в полі оре, “сам Бог ходить”, святий Петро поганяє волів, Божа Мати їсти носить.

Неодмінним елементом величань, як зазначав М. Грушевський, було змальовання багатства, добра, успіхів у домі господаря, його родини та господарства³³. Всі ці образи багатства, слави, величі господаря та його дому, зрозуміло, не реальні, а ідеалізовані, гіперболізовані. Ось як конкретизується мотив, пов’язаний з господарем, що перебуває в ідеальному домі: його оточує взірцеве, часом нереальне, господарство – сад, худоба, двір тощо:

Гой ти, наш пане, пане Іване,
У тебе в домі, так як у раю:
У тебе верби йа груші родять...
У тебе воли все половії,
У тебе плуги все золотії,
У тебе двори все кедровії,
У тебе столи калиновії³⁴...

(с. Ясенів Горішній, Гуцульщина).

Господар в обхідній календарній поезії змальовується багатим, лічить гроші:

Сидить же йон на пакуті,
Лічить гроші у каліті³⁵.

Гроші в народній культурі вказують на теперішній достаток чи сподівання його в майбутньому. Власне подібний мотив наявний в обжинковій пісні із зібрання П. Чубинського, однак тут гроші виступають виявом конкретної подяки заможного господаря за виконану працю:

Ходить панойко по сінях,

Держить рученьку в кишені –
 Ой сто злотих виймає,
 Своїй челяді дарує:
 – Тобі, челядко, за тоє, за тоє,
 За моє жито святоє³⁶.

Ю. Круть зазначив, що хоч величальні пісні календарно-обрядового циклу, де так щедро гіперболізується щастя й добробут, далекі від дійсності, переносять у сферу омріяного і навіть фантастичного ідеалу, проте в своїй основі вони все-таки реалістичні³⁷.

Основу селянського господарства становить дім, двір, що вважаються постійними і важливими об'єктами, до яких звернені величальні слова обрядових гуртів. Узагалі дім – це житловий простір людини, символ сімейного благополуччя, багатства, локус багатьох календарних обрядів. Він протиставляється зовнішньому світові, тому вважається об'єктом різноманітних магічних дій задля охорони від злих сил. Наявність огорожі чи якихось інших умовних кордонів робить двір місцем, яке оберігає житловий простір. Подібна картина актуалізується в одному з мотивів – двір, обгороджений залізом, – виявлених нами на Поліссі під час Чорнобильської експедиції:

Горожений двор белим залезом,
 А воротечка жовтим асизом³⁸.

Тут ідеалізується багатий дім господаря, його двір, що огорожений залізом. Таку огорожу слід розуміти, ясна річ, символічно. Власне, чому саме залізо, а не якийсь інший матеріал? Треба зауважити, що залізо вважається в народній культурі одним з найдавніших металів, який має високий сакральний статус. Воно належить до універсальних оберегів, обумовлених твердістю, міцністю, довговічністю. Залізо вважається символом здоров'я, має здатність відвертати злі сили³⁹. Як бачимо, не випадково образ заліза із зазначеними властивостями зустрічається в колядках, щедрівках, волочільних піснях, які мали на меті напрозорити здоров'я, добробут родині, щоб їм не шкодили ніякі злі сили. Звичайно, все це робилось тому, що слова, згідно з народними віруваннями, мали велику силу, давали змогу накликати в житті те, що ними змальовувалось. Багатство, зображене в пісні, мало сприяти набуттю багатства в житті. Слушно вважав О. Потебня, що чим далі в старовину, тим сильніша віра в силу слова. Саме на такій вірі побудовані всі поздоровлення та прокляття.

Метою обрядових календарних величань було вихваляння господаря дому, що мало психологічно вплинути на його потреби в щасті, блиску, могутності. В. Пропп зазначав, що всяке величання розглядалось як магічний акт⁴⁰. Прославляння знаходить своє вираження в різних формах ідеалізації, що починається з доброзичливого побажання тому, кому призначається пісня. Все, що оточує не лише господаря, а й господиню, теж має ідеалізовану характеристику:

А в нашаї пані широке подвір'я,
 Гей, вілія, вілія!
 Широке подвір'я, камінна стежка,
 На цій стежечці льняненькі обруси.
 Пец кахльовий, стіни маймурові,
 Стіни маймурові, лавки восковані,
 Двері гатаманські прибиті, як панські⁴¹.

(с. Желдець під Львовом).

Отже, господиня уявно змальовується в матеріальному статку. Як стверджував М. Грушевський, величальник сміливо розширює рамки гіперболи і тому вводить у двір господаря все, що може собі тільки уявити⁴². Він не вагається навіть поставити дім, який хоче веселити, в центрі всесвіту. Тому на господарському подвір'ї росте світове дерево, дерево життя, що тримає на собі людський рід.

Об'єктом величання почасти виступає Маланка, в якій “фартух тонесенький”, зроблений “з срібла й злота”. У піснях частіше оспівується її працьовитість:

Наша Маланка вміє ткати,
 Всіляким шовком заберати.
 Вміє ткати, вміє шити,
 Всіляким шовком заповнети⁴³.

(Запис Г. Дем'яна)

А ще вона “чисто ходить”, “припіч мис”, “лави маїть”⁴⁴. Щоправда, з деяких фольклорних зразків Маланка постає і в знижувальному плані – лінива, неохайна, ласа до горілки, гуляння тощо⁴⁵.

Слід зауважити, що характер величань залежить від жанру обрядової поезії, від конкретної нагоди, з приводу якої виконується пісня. Скажімо, в обжинкових піснях возвеличується поле, урожай. Так, у структуру однієї з них вплетений мотив – “добра нивонька” зродила багатий урожай. Далі цей матеріал конкретизується:

Добра нивонька була,
 Сто кіп ізродила:
 Що копа, то колода,
 Панові нагорода.
 Запрягайте воли,
 Їдьте по підпори,
 Скиртоньки підпирати,
 В'язальників поспрашати⁴⁶.

Особливої уваги заслуговують мотиви величання “бороди” як ритуального об'єкта, що символізує закінчення жнив. Її – незжатий пучок колосків – залишали на полі з надією отримати благодатний урожай і на наступний рік. У тексті, який записав П. Чубинський, “борода” обв'язувалася не простими стеблами-колосками, а “сріблом-злотом” та уквітчувалася “красним шовком”:

Ой чия ж то борода
 Сріблом-злотом обвита?..
 Сріблом-злотом обвита,
 Красним шовком обшита⁴⁷.

У пастушій пісні возвеличення переноситься на тварину:

Повна ма' Краська, повна,
 На ній шовкова вовна.
 Шовкову траву пасла,
 Молька дігницю принесла.
 Силяночку сира,
 Вби-сь здорова ходила.
 І масляночку масла,
 Вби-сь здоровийка пасла⁴⁸.

Тут ідеалізується худоба, на якій “шовкова вовна”. Ще яскравіше гіперболізуються надії молока (“мольки дігниця”) та молочних продуктів (“силяночка масла”, “масляночка масла”), адже для селянина вони були найпоширенішими продуктами харчування.

Отже, основним принципом створення образів у величальних мотивах є принцип ідеалізації, який перебуває в залежності від їх домінуючої функції. У центрі величань перебуває людина, меншою мірою – худоба, поле, двір тощо. Головний спосіб зображення – описова гіпербола. Усі образи у цих піснях створюються за подібною схемою: змальовується зовнішність головного персонажа, його одяг, багатство, прекрасні взаємини з довіллям, природою, його родиною.

- 1 Сумцов Н. Пожелания и проклятия // Сборник Харьковского историко-филологического общества. – Харьков, 1897. – Т. 9. – С. 183.
- 2 Народные песни Галицкой и Угорской Руси, собранные Я. Ф. Головацким. – М., 1878. – Т. 2. – С. 241.
- 3 Там само.
- 4 Плотникова А. А. Ветер // Славянская мифология. – М., 1995. – С. 86.
- 5 Колядки та щедрівки: Зимова обрядова поезія трудового року / Упоряд., передм. і приміт. О. І. Дея. – К.: Наук. Думка, 1965. – С. 69.
- 6 Ігри та пісні: весняно-літня поезія трудового року / Упоряд., передм. і приміт. О. І. Дея. – К.: Наук. думка, 1963. – С. 321.
- 7 Колядки та щедрівки. – С. 481.
- 8 Чубинский П. Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край. – СПб, 1872. – Т. 3. – С. 250.
- 9 Там само. – С. 118.
- 10 Зап. Г. Сокіл 9 липня 1996 р. від Пучак Катерини, 1931 р. н., в с. Наконечне І, Яворівського р-ну Львівської обл.
- 11 Земцовский И. Песни, исполнявшиеся во время календарных обходов дворов у русских // Советская этнография. – 1973. – № 1. – С. 45.
- 12 Дитячі пісні та речитативи / упоряд Г. Довженок, К. Луганська. – К.: Наук думка, 1991. – С. 186.
- 13 Музичний фольклор з Полісся у записах Ф. Колесси та К. Мошинського. – К., 1995. – С. 197.
- 14 Народные песни Галицкой и Угорской Руси. – С. 245.
- 15 Ігри та пісні. – С. 321.
- 16 Колядки і щедрівки / збір. В. Гнатюк. – Т. 2 // Етнографічний збірник. – Львів, 1914. – С. 287.
- 17 Там само. – Т. 1. – С. 219.
- 18 Rokucie. – Т. 1. – Krakow, 1882. – S. 124.
- 19 Колядки та щедрівки. – С. 526.
- 20 Виноградова Л. Зимняя календарная поэзия западных и восточных славян. Генезис и типология колядования. – М.: Наука, 1982. – С. 169.
- 21 Українські пісні в записах З. Д. Ходаковського. – К.: Наук. думка, 1974. – С. 122.
- 22 Kolberg O. Dzieła wszystkie. – Wrocław – Poznań – Warszawa. – Т. 49. – S. 330.
- 23 Земцовский И. Песенная поэзия русских земледельческих праздников. // Поэзия крестьянских праздников. – С. 46.
- 24 Грушевський М. Історія української літератури. – К.: Либідь, 1993. – Т. 1. – С. 230.
- 25 Круть Ю. Величання і побажання в обрядовій поезії слов'ян // Розвиток і взаємовідношення жанрів слов'янського фольклору. – К., 1973. – С. 91.
- 26 Календарно-обрядові пісні. – С. 271.
- 27 Пропп В. Русские аграрные праздники. – Л., 1963. – С. 42.

- 28 Ой дай, Боже, за рік Куста діждати. Кустові пісні, записані на Рівненському Поліссі Віктором Ковальчуком. – Рівне, 1995. – С. 19.
- 29 Сумцов Н. Ф. Научные изучения колядок и щедровок // Киевская старина, 1886, № 2. – С. 238–239.
- 30 Агапкина Т. Гость // Славянская мифология. – М., 1995. – С. 145.
- 31 Колядки та щедрівки. – С. 167.
- 32 Там само. – С. 360–361.
- 33 Грушевський М. Історія української літератури. – С. 229.
- 34 Колядки і щедрівки. – Т. 1. – С. 157.
- 35 Зап. Галина Сокіл 8 липня 1998 р. у с. Липівці Макарівського р-ну Київської обл. від Савенок Горпини Мойсеївни, 1909 р. н., пересел. із с. Буряківки Чорнобильського р-ну Київської обл.
- 36 Чубинский П. Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край. – СПб., 1872. – Т. 3. – С. 243.
- 37 Круть Ю. Величання і побажання в обрядовій поезії слов'ян. – С. 104.
- 38 Зап. Г. Сокіл 13 липня 1998 р. у с. Луб'янка Бородянського р-ну Київської обл. від Булавенко Марії, 1919 р. н., перес. із с. Корогод Чорнобильського р-ну Київської обл.
- 39 Левкиевская Е. Е. Железо // Славянские древности. – М, 1999. – Т. 2. – С. 198.
- 40 Пропп В. Русские аграрные праздники. – С. 43.
- 41 Колядки та щедрівки. – С. 110.
- 42 Грушевський М. Історія української літератури. – Т. 1. – С. 234.
- 43 Зап. Г. Дем'ян 15 січня 1978 р. у с. Веренчанці Заставнівського р-ну Чернівецької обл. від Янчика Георгія, 1905 р. н.
- 44 Колядки та щедрівки. – С. 578.
- 45 Там само. – С. 581–584.
- 46 Календарно-обрядові пісні. – С. 236.
- 47 Чубинський П. Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край. – СПб., 1872. – Т. 3. – С. 240.
- 48 Зап. В. Сокіл 25 грудня 1982 р. від Буряк Єви Федорівни, 1900 р. нар., в с. Либохора Сколівського р-ну, Львівської обл.